

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1985 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1986

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1985

VILNIUS

1986

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1985

VILNIUS

1986

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ
ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1985

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1986

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Li237 Lietuvos istorijos metraštis. 1985 metai = Ежегодник истории Литвы. Год 1985/LTSR MA, Istorijos inst., LTSR istorijos problem. moksl. taryba; Redkol.: B. Vaitkevičius (vyr. red.) ir kt.—V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1973 m.

1986. 183 p.: iliustr. Lygiagr. antr. taip pat angl., vok. Str. santr. rus.

LTSR MA istorijos inst. leid. 1985 m. bibliogr. / R. Strazdūnaitė, p. 147—149.— Bibliogr. str. gale ir išnašose.

Knygoje spausdinami pranešimai ir straipsniai apie Šiaulių žemę karo su Ordinu metu (1236 m.), Birutės kalną ir gyvenvietę Palangoje, ekonominę ir socialinę Klaipėdos krašto padėtį 1923—1939 m., Šiaulių prekybos institutą ir jo veiklą 1939—1944 m., Lietuvos liaudį Tarybų Sąjungos tautų kovoje su hitleriniu fašizmu Didžiojo Tėvynės karo metais. Yra žinių apie majoratinius dvarus (XIX a.—XX a. pradžia) ir kt.

L 0505040000—234 Z—86
M854(08)—86

BBK 63.3(2L)
9(TL)

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

ŠIAULIŲ ŽEMĖ KARO SU ORDINU METU: 1236 m. MŪŠIO PRIE ŠIAULIŲ PROBLEMOS

ROMAS B A T Ū R A

250 metų (1185—1435) Lietuva atkakliai priešinosi vokiečių feodalų, Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinų agresijai; į šią kovą telkė giminingas baltų bei kitas tautas; grūmėsi ir su mongolų totorių feodalais, Aukso Orda¹. Visa tai yra reikšmingas įnašas į daugelio tautų kovą su agresija viduriniais amžiais. Gana sunki dalia šiame ilgame kare teko senajai Šiaulių žemei, jos gynėjams.

Lietuvos kovai su Ordino agresija Šiaulių bei platesniame regione nušviesti pagrindiniai šaltiniai yra Livonijos kronikos: Henriko Latvio (įvykiai iki 1227 m.)², Senesnioji eiliuotoji Livonijos kronika (iki 1290 m.)³, B. Henekės Naujoji eiliuotoji Livonijos kronika (1315—1348 m.)⁴, Vartbergės kronika (iki 1378 m.)⁵. Nagrinėjamojo laikotarpio įvykiai atsispindi ir vēlesnēse, XVI a., B. Rusovo⁶, J. Renerio Livonijos kronikose⁷ bei kituose šaltiniuose.

Istoriografijoje kovos su Ordinu Šiaulių regione daugiausia siejamos su problemiškomis 1236 m. kautynėmis ir kitais XIV a. vidurio įvykiais, atsiskleidžiančiais tiriant Šiaulių bei gretimų žemių istoriją. Tačiau iki šiol dar nepakankamai nušviesti kai kurie klausimai:

nepakankamai aiškus karo su Ordinu laikotarpio Šiaulių žemės pilių, jos gynybinio branduolio vaizdas;

aptartini kai kurie iki šiol diskutuojami 1236 m. mūšio momentai;

aptartina regiono gynybos XIII—XIV a. reikšmė visai Lietuvai ir platesniu tarptautiniu mastu.

Rašytiniuose istoriniuose šaltiniuose Šiaulių žemė — „terra Saulen“ — minima ne kartą. 1254 m. dokumente nurodoma, jog ji yra į pietus nuo žiemgalių Upmalos ir Mūšos, greta Upytės žemės⁸. 1348 m., niokodama Zemaitiją, Livonijos magistro vadovaujama kariuomenė žygiavo per „landt Saulen“⁹, „terram Sauliam“¹⁰, tarp pultų pilių minima ir pilis „Dobisen“¹¹. 1358 m. vėl minima Dubysos pilis („castrum Dobitzen in Saulia“)¹². O XV a. pradžios šaltinyje, išvardijant į Nemuną įtekančias Zemaitijos upes, minima ir „Dobize“, kuri prasideda „im lande czu Schawen“ tarp Livonijos ir Zemaitijos¹³. Istoriografijoje priimta, jog visais šiais atvejais minima Šiaulių žemė Dubysos aukštupyje¹⁴. Prie Šiaulių žemės dabar jau dažniausiai priskiriama ir Eiliuotojoje Livonijos kroniko-

je ryšium su 1236 m. kautynėmis minima „Soule“ (apie tai žr. toliau), nors čia yra ir diskutuotinų momentų. Siekiant giliau visa tai suvokti, būtina pirmausia susidaryti pilnesnį Šiaulių žemės gynybinio branduolio vaizdą, tiksliau lokalizuoti rašytiniuose šaltiniuose minimas šio regiono pilis.

1348 m. Livonijos magistro Gosvino kariuomenė šiame regione („Šiaulių žemėje“) sunaikino keturias lietuvių pilis tokia seka: „Kulen, Businne, Dobisen, Ceila“¹⁵, o B. Rusovo tekste: „Kula, Basyne, Dobbesyne, Zela“¹⁶.

Kiek kitaip mini Vartbergė: 1348 m. magistras Gosvinas surengė žygį „prieš Zemaitijos lietuvius iki Gedeginių dvaro, kuris dabar Busike vadinamas“ („... contra Letwinos in Sameythen ad curiam Gedeghinnen, que nunc Bussike dicitur“). Tais pačiais metais Valentino dieną (II.14) jis visiškai nuterėjo Saulės žemę su pilimis („... terram Sauliam cum castris“)¹⁷.

Minėtos Dubysos pilies ieškota į pietryčius nuo Kurtuvėnų, dešiniajame Dubysos aukštupio krante, Padubysio vietovėje¹⁸, bet apsisota ties buvusiu labiausiai įtvirtintu šiose apylinkėse Bubių piliakalniu (aikštelė 80×35 m) kairiajame Dubysos krante¹⁹, į pietvakarius nuo Šiaulių.

1348 m. minima pilis „Kulen“ arba „Kula“ sieta su Kalnujais, Kulva²⁰, su upe Kulva į šiaurryčius nuo Šiaulių²¹, vadinama Kuliais²², bet tiksliau nelokaluota.

Nuo Šiaulių šiaurės rytų kryptimi teka kairysis Mūšos intakas Kulpė²³, o jos kairiajame krante Jurgaičių kaime (Meškuičių apyl.) yra piliakalnis, nuo seno vietos žmonių vadinamas „pilim“ (taip pat dėl galbūt pagoniškų, vėliau krikščioniškų apeigų — Šventkalniu, Kryžių kalnu). Liaudies pavimais pasakoja apie piliakalnio požemius, kalne buvusią tvirtovę²⁴. Piliakalnio 25×20 m aikštelę saugojo gana galingi gynybiniai pylimai (iki 4 m aukščio nuo aikštelės pusės), aplinkiniai vandenys²⁵. Tai vienintelis šiandien žinomas piliakalnis į šiaurryčius nuo Šiaulių prie Kulpės upelio, kaip matysime, svarbaus strateginiu požiūriu kelio (1915—1917 m. vokiškuose žemėlapiuose upelis vadinamas „Kulta“), todėl čia, kaip atrodo, ir bus stovėjusi kronikose minima „Kulen“ arba „Kula“ pilis, vietos gyventojų, matyt, vadinta Kuliais.

Problemiška yra 1348 m. kronikų „Businne“, „Basyne“ pilis, taip pat Vartbergės minima „curia Gedeghinnen“, dabar [t. y. XIV a. antrojoje pusėje.— R. B.] vadinama „Bussike“.

Si žinia aiškinama labai skirtingai. A. Salys teigė, kad „curia Gedeghinnen“ yra Gedeikonai prie Žeimelio (Pakruojo raj.). Jis manė, kad „Bussike“ tai sritis, kur XV a. Nemunėlio ir Mūšos santakoje Ordinas pastatė Bauskės pilį²⁶. H. Lovmianskis atkreipė dėmesį, jog taip toli į šiaurryčius Zemaitija siekti negalėjo, remiantis XVI a. vietovardžiu, jo nuomone, tai turėtų būti Gedikėnai (Plungės raj.), o Bussike — galbūt buvo dvaro valdytojo vardas²⁷. P. Pakarklis šių 1348 m. Vartbergės minimų vietovių linkęs ieškoti Bauskės apylinkėse²⁸. Taigi klausimas nepakankamai aiškus.

Atskirai nuo minėto objekto ieškoma Henekės ir kt. kronikų 1348 m. Businės ar Basynės. Manoma, kad Businė buvo netoli Dubysos²⁹, tik pa-

gal vardų panašumą ją bandoma tapatinti su Bacioniais (Kairių apyl.) į pietus nuo Šiaulių³⁰ arba su Bačiūnais³¹ (dab. Šiaulių m. terit.). Enciklopediniuose leidiniuose rašoma apie Basynės pilį Šiaulių apylinkėse, esą ji galėjusi būti į vakarus nuo Bubių³². Visų kronikų panašiais vardais minimos pilys laikomos Basyne³³.

Tačiau tikriausiai Basynės pilį reikėtų tapatinti su Normančių kaimo piliakalniu, vietos žmonių vadinamu Bauske, esančiu apie 1 km į šiaurės rytus nuo Pakapės, tarp Rėkyvos ežero, Tyrulių (Didžiojo Tyrulio) pelkės ir Dubysos³⁴. Vietos pavadinimuose apie čia buvusią tvirtovę, apie žemėmis užpiltą dvarą visada minimas šis „Bauskės kalnas“³⁵. Tiesioginio lingvistinio ryšio tarp kronikų ir vietinėje žodinėje tradicijoje minimų aptariamų vardų nėra, tačiau reikia turėti omenyje, kad vietovardžiai kronikų tekstų perrašinėtojų ilgainiui galėjo būti gerokai iškreipti, o žodinės tradicijos vardo variantui galėjo turėti įtakos vėlesniais amžiais plačiai žinomo Bauskės miesto vardas. Šiaip ar taip, kaip liudija Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vietovardžių kartoteka, Normančiuose esančio piliakalnio pavadinimas yra vienintelis ne tik Šiaulių apylinkėse, bet ir visoje Lietuvoje vietovardis, primenantis kronikose minimos pilies vardą. Be to, prisimindami, kokia tvarka minėtose kronikose surašytos Ordino pultos pilys (po Kulių („Kulos“) ir prieš Dubysos pilį pulta Businė ar Basynė) ir Basynę tapatindami su Normančių kaimo „Bauske“, pamatytume, kad pilių seka kronikose atitinka Jurgaičių, Normančių ir Bubių piliakalnių išsidėstymą. Taigi, manytume, yra pagrindo ir Vartbergės „Busikę“ tapatinti su Normančių kaimo „Bauske“, nes iš visa ko atrodo, kad tiek Vartbergė, tiek kiti šaltiniai kalba apie tuos pačius įvykius, tą patį regioną, tik kiek kitaip akcentuoja puolimo etapus, pultos objektus. Atrodo, jog vietinė žodinė liaudies tradicija bei kita medžiaga įgalina Busikės (šis vardo variantas būtų priimtinausias) pilį lokalizuoti į pietus nuo Šiaulių, Normančių kaimo piliakalnyje.

Busikės pilį galbūt galima sieti su garsiu XIV a. antrosios pusės Lietuvos bajoru, kovų su kryžiuočiais karvedžiu Buskum ar Busiku³⁶.

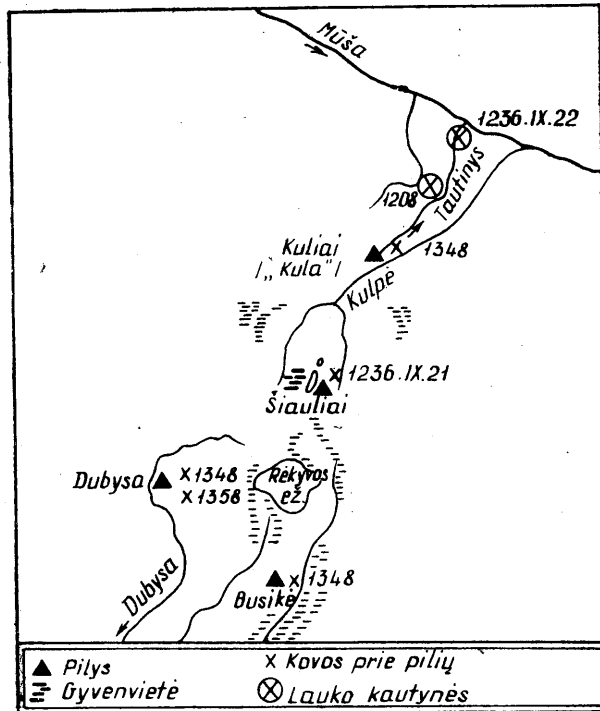
Ketvirtoji šio regiono pilis kronikose minima „Ceila“, „Zela“ vardais. E. Štrelkė, daugiau kaip prieš šimtmetį komentuodamas Livonijos šaltinius, pažymėjo, jog juose minimi vardai iškreipti, ir pabandė B. Rusovo minėtą „Zelą“ „nukelti“ į Silėnus (į pietryčius nuo Šiaulių)³⁷. Šią prielaidą kartuoja H. Lovmianskis ir kiti³⁸, tačiau vardų panašumas labai abejotinas, be to, čia, tarp Šiaulių ir Radviliškio, nežinome jokių piliakalnio pėdsakų³⁹.

Pirmųjų trijų kronikose paeiliui minimų pilių mūsų nustatytos vietos yra istoriografijoje priimtose senosios Šiaulių žemės ribose⁴⁰. Kaip tik trikampyje tarp šių pilių, prie atgalinio Livonijos kariuomenei kelio nuo minėtų Dubysos (Bubių) ar Busikės (Normančių) pilių, kelių sankryžoje, regiono centre yra Šiauliai.

Dabartinėje Šiaulių miesto teritorijoje aptinkami radiniai pradedant III tūkst. m. pr. m. e., taip pat III—VI—XV a. medžiaga liudija, jog šiose vietose žmonių gyventa seniai⁴¹, o kiek į rytus, už Telkšvos (Talšos) ežero, yra Šiaulių piliakalnis, vadinamas Pilies arba Salduvės kalnu⁴², šalia kurio yra kapinynas su VI a. siekiančiais radiniais⁴³. Šiose apylin-

kėse vyraujančioje aukštumoje buvo įrengta neblogai dviem pylimais įtvirtinta pilis.

Spręsdami iš aptartos 1348 m. minimos keturių pilių sekos (lokalizavus pirmąsias tris) ir piliakalnių išsidėstymo šiame regione, manome, kad ketvirtoji pilis stovėjo Šiaulių piliakalnyje. Šią nuomonę galima pagrįsti ra-

Šiaulių žemės pilys ir kova prieš Ordino agresiją

šytiniuose šaltiniuose — vėlyvosiose kronikose — minimų „Ceila“ arba „Zela“ užrašymų analize (minėtų „Soule“, „Saulen“, „Schawen“, t. y. Šiauliai, fone).

Baltiškieji vietovardžiai senuose vokiškuose, lotyniškuose tekstuose labai iškreipiami. XIV a. pabaigos vokiečių kalba rašytuose Lietuvos kelių aprašymuose lietuviškas priebalsis S, taip pat Š žymimas raidėmis S, neretai ir kitomis, tarp jų Z (pvz., Zele, Sele, Sėlos k. ir kt.)⁴⁴. Taigi ir analizuojamu atveju raidėm „C“ ir „Z“ gali būti pažymėtas garsas „S“ arba „Š“. Užrašyta Ceila // Zela galbūt skaitytina iškreiptas Seula, gal ir Seule (žemaitiškai Šiaulė), Šiauliai⁴⁵. Manytume, kad kronikose aprašytuose 1348 m. įvykiuose minima kaip tik Šiaulių pilis (žr. schemą).

Taigi XIII—XIV a. Šiaulių žemė su ne mažiau kaip keturiomis pilimis (visų pirma reikia dar turėti omenyje ir Luponių piliakalnį) šiaurrietinia-

me žemaičių aukštumos pakraštyje užėmė svarbią vietą krašto gynyboje; ji sudarė labiausiai išsikišusį į šiaurę, į Livonijos pusę, gynybinį placdarmą, kuris dengė strateginiu bei prekybiniu požiūriu svarbią kelių sankryžą. Nuo Rygos įlankos, Dauguvos žiočių per žiemgalių kraštą, kirsdamas Mūšą, pro Meškuičius, Šiaulius šis senasis kelias ėjo toliau į vidurio Zemaitiją⁴⁶, vedė į prūsų kraštą prie Priegliaus žiočių, į Pavyslį. Vokiečių feodalų, Ordino agresijos laikotarpiu šio kelio ruožo ties Šiauliais gynyba buvo ypač svarbi — neleido plėsti agresijos į Lietuvos gilumą ir sujungti Padauguvio—Livonijos bei Prūsijos kryžiuočių agresijos placdarmų.

Be minėtų pilių, regiono gynybą stiprino gamtinės kliūtys (pelkės, vandenys, miškai), sustiprinamos gynybinėmis užtvaramis, įrengtomis prie pagrindinių perėjų per miškus ar vandenis, prie svarbiausių kelių, kaip ir kituose šiuo atžvilgiu geriau žinomuose pasienio su Ordinu ruožuose⁴⁷.

Sargybų punktai vaidino taip pat nemažą vaidmenį krašto gynyboje. Ventos pakrančių piliakalniuose uždegtais laužais žinia galėjusi pasiekti Šiaulių apylinkes — Bubius, Salduvę⁴⁸. Nuo Šiaulių piliakalnio toli matyti į šiaurę, šiaurryčius Joniškio link. Padavime atsispindi, kad nuo jo gerai pastebimas gaisras šiaurinėje Šiaulių žemės dalyje⁴⁹.

Nuo Šiaulių žemės pilių, Jurgaičių, Šiaulių, Bubių piliakalnių, per Šaukėnus, XVI a. dokumentuose minimą „Šaukimo kalną“ (Karklėnų apyl.)⁵⁰, žinia apie pavojų iš šiaurės galėjusi pasiekti istorinius žemaičių centrus: Kražius, Medvėgalį ir kt.; į pietryčius, per Šaukotą, matyt, per XVI a. dokumentuose minimą Sauksmokalnį⁵¹ bei kitus tarpinius punktus — kitą šaltiniuose pastebimą panemunių—panerių ruožą, kuriuo žinia sklisdavo iki Kernavės, Trakų ir Vilniaus⁵². Šie hipotetiškai apžvelgti senovės ryšiai rodytų, jog Šiaulių žemė per karus su kryžiuočiais galėjo susižinoti su pagrindiniais Lietuvos centrais.

Budri žvalgyba, pasienio sargyba padėdavo išvengti netikėto užpuolimo. Gyventojai suspėdavo laiku pasislėpti su visa manta.

H. Latvis pažymi, jog 1208 m. įsiveržę į Lietuvą keli kalavijuočių daliniai pasklidę po tuščius kaimus. Bijodami mūšio, greitai vėl susijungę ir tą pačią dieną rengėsi grįžti. Tačiau lietuviai juos apsupę ir raiti puolę tai iš dešinės, tai iš kairės, tai bėgdami, tai vydamiesi. Nors vokiečiai ypač dengę savo kariuomenės užnugarį, bet buvę visiškai sutriuškinti⁵³. Kronikininkas kautynių vietos nenurodė. Šiuo metu manoma, jog žygiuota Šiaulių ar Nevėžio kryptimi⁵⁴.

Plotas tarp Žiemgalos, Mūšos ir Nevėžio aukštupio XII—XIII a. greičiausiai buvo retai gyvenamas⁵⁵. Čia, matyt, buvo tarpentinė dykra. Karo su Ordinu epochoje gynyba greičiausiai koncentravosi toliau į pietus, už Nevėžio, apie Upytės pilį. Tuo tarpu labiausiai įsikišusi į šiaurę ir kur kas arčiau Žiemgalos buvo Šiaulių žemė. Kadangi priešas jau tą pačią dieną susiruošę grįžti atgal, tai, matyt, kur nors apie Meškuičius buvo apsuptas, paskui ir visiškai sutriuškintas.

1208 m. mūšis buvo didelis smūgis Kalavijuočių ordinui: po to du dešimtmečius jis nedrįso veržtis į Lietuvą, o Šiaulių regione pasirodė dar vėliau — 1236 m., tik surengus pirmąjį kryžiaus žygį į Lietuvą.

1236 m. vasario mėnesį popiežius Grigalius IX davė savo legatui Vilhelmui iš Modenos bulę skelbti kryžiaus karą visoje Siaurės Vokietijoje, Bremeno ir Magdeburgo provincijose, Paderborno, Havelbergo, Verdeno, Mindeno ir Brandenburgo vyskupijose, taigi teritorijoje tarp Oderio ir Reino, taip pat Gotlande (Svedijos karalystė); drauge su gausiais kryžininkais žygyje dalyvavo Livonijos riteriai, vyskupų, Rygos miestiečių kariuomenė⁵⁶, Ordino pavergti lyviai, estai, latviai⁵⁷. Pagal trečiojo dešimtmečio pabaigos Livonijos ir Pskovo sutartį, Pskovo bajorų ir pirklių interesais, magistro kviečiama atvyko Pskovo⁵⁸, galbūt ir Naugardo⁵⁹ kariuomenė.

Kryžiaus žygio branduolį sudarė Kalavijuočių ordinas. Kryžininkų kariuomenė, vadovaujama Livonijos magistro Folkvino, 1236 m. rugsėjo mėnesį įsiveržė į Lietuvą. Rugsėjo 22 d. įvyko kautynės, kurios iš pagrindų sukretė Ordiną — vokiečių feodalų karinę organizaciją Padauguvyje. Siejvykiai užfiksuoti daugelyje kronikų bei metraščių.

1236 m. Lietuvos puolimą ir mūšį, Ordino sutriuškinimą plačiausiai nušvietė Eiliuotoji Livonijos kronika⁶⁰. Saulės-Šiaulių kautynės susilaukė didelio istorikų dėmesio, joms skirti specialūs darbai⁶¹, jos apžvelgtos plačiame kovų prieš Ordiną Lietuvos⁶², Pabaltijo tautų⁶³ istorijos fone, nagrinėjant Kalavijuočių ordino istoriją⁶⁴.

Mes norėtume apsisėti tik ties keliais nepakankamai nušviestais, istoriografijoje diskutuojamais klausimo momentais.

Pirmiausia plačiau apžvelgsime mūšio vietos paieškų istoriją, įvertinsime turimus rezultatus, aptarsime tolesnių tyrimų gaires.

Eiliuotosios Livonijos kronikos autorius pažymi, kad žygis buvo surengtas „į Lietuvą“ (zu Littowen), Vartbergė — „į lietuvių žemę“ (ad terram... Litvonorum), abu kronikininkai šiuo atveju mini „Saulę“, „Saulės žemę“⁶⁵. Lietuvą kaip žygio tikslą taip pat nurodė trumpieji Livonijos analai, kt. šaltiniai, rusų metraščiai⁶⁶.

XVI a. antrojoje pusėje, rašydamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau — LDK) istoriją, M. Strijkovskis apie nagrinėjamus įvykius žinojo tik iš trumpų Roneburgo (Rauna Latvijoje, į rytus nuo Cėsių) analų ir pagal juos tepažymėjo, kad „buvo didelis žygis į Lietuvą“⁶⁷.

XVI a. devintajame dešimtmetyje estų kilmės autorius B. Rusovas, rašęs Revelyje (Taline) pagal platesnius Livonijos šaltinius, kalba apie šį Lietuvos puolimą⁶⁸. Panašiai XVII a. rašė Livonijoje gyvenęs švedų istorikas T. Hiarnė⁶⁹.

XVII a. pradžioje D. Fabricijus, katalikų dvasininkas Feline (Viljandyje), paties parašytą Livonijos istoriją (iki 1612 m.) dedikavo visos Žemaitijos seniūnui, Dorpatu (Tartu) seniūnui, LDK vyriausiajam kariuomenės vadui, Livonijos valdytojui Jonui Karoliui Chodkevičiui, „... drausiamiausiam tarp daugelio Lietuvos didvyrių“⁷⁰. Turint galvoje to meto Livonijos pavaldumą Lietuvai, minėtą dedikaciją J. K. Chodkevičiui, visų pirma kaip Žemaitijos seniūnui, taip pat kitas aplinkybes, galima suprasti, kodėl D. Fabricijus, nors ir rėmėsi B. Rusovu, rašydamas apie Folkvino vadovaujamą žygį, kalba apie Žemaitiją⁷¹. Panašiam kontekste, naudodamasis, kaip atrodo, D. Fabricijumi, Žemaitiją mini ir A. Vijūkas-Kojelevičius XVII a. viduryje išleistoje Lietuvos istorijoje⁷².

Ir kur kas vėliau, XIX a. pradžioje, J. Foigtas, palyginęs įvairius šaltinius, nustatęs tikslią nagrinėjamo 1236 m. rugsėjo 22 d. kautynių datą, detaliau jų nelokalizavo⁷³.

Tuo metu N. Karamzinas, trumpai pažymėjęs lietuvių pergalę, vokiečių riterių ir kartu su jais buvusių pskoviečių žuvimą, paaiškinimuose sugretino 1236 m. ir 1237—1238 m. faktus, tarp jų ir Pskovo metraščių žinią apie pskoviečių sumušimą „на Камне“⁷⁴.

S. Daukantas „Darbuose“ (1822 m.) ir kitur jau kalba apie lietuvių ir kalavijuočių susirėmimą ties Kamny (Kamene)⁷⁵. Šį vietovardį T. Narbutas susiejo su ežeru ir upe dešiniajame Lėvens krante ir manė, kad kalavijuočiai buvo sutriuškinti ties Karsakiškiu (į šiaurryčius nuo Panevėžio)⁷⁶. M. Balinskis taip pat mini mūšį Lietuvos gilumoje ties „Kamieniu“. I. Danilavičius jo ieškojo Ašmenos paviete⁷⁷. Vėliau, sekdamas T. Narbutu, S. Daukantas mūšio vietą nurodo tarp Kamnos upės, Tiltgalių k. ir Karsakiškio⁷⁸. Ši tradicija tęsėsi toliau⁷⁹. Populiariuose Lietuvos istorijos leidiniuose kalbama ir apie mūšį su kalavijuočiais „arti Akmenės“, „ties Akmene“⁸⁰ (vieta nelokalizuojama, kartais, atrodo, mūšis siejamas net su Akmene netoli Ventos).

XIX a. viduryje, leidžiant Livonijos šaltinius, atkreiptas dėmesys į vokišką vietovardį Rahden — latvišką Saule, Vecsaule į rytus nuo Bauskės dešiniajame Nemunėlio-Memelės krante ir čia lokalizuotos kautynės⁸¹. Ši nuomonė plačiai paplito⁸².

XVI a. pabaigoje M. Brandis, senosios Livonijos istorijos autorius, Estijos riterių sekretorius, Eiliuotosios Livonijos kronikos vietovardį „Saulen“ savo tekste rašė „Schaulen“⁸³, t. y. Šiauliai, bet tai nerado platesnio atgarsio.

Lietuvių mokslinės istoriografijos apyaušryje, XIX a. pabaigoje, iškelta mintis, kad 1236 m. kautynės įvyko Šiaulių apygardoje⁸⁴. Vėliau trumpai kautynes prie Šiaulių konstatavo žymus istorikas A. Prochaska⁸⁵. K. Būga pažymėjo, kad Eiliuotosios Livonijos kronikos Saule negali būti latvių Vecsaule, kad Saule laikytini Šiauliai⁸⁶. S. Zajončkovskis minėtų XIII—XV a. šaltinių pagrindu įrodė Saulės-Šiaulių žemę buvus Dubysos aukštupyje ir, tuo remdamasis, įtikinamai teigė, jog 1236 m. kautynės įvyko prie Šiaulių, dabartinėse Šiaulių apylinkėse⁸⁷. Ši nuomonė įsigalėjo istoriografijoje⁸⁸.

Dar XIX a. pabaigoje J. Latkovskis siūlė neapsiriboti Žemaitija, kautynės galėjusios įvykti Rytų Lietuvoje⁸⁹. Jų vietos ieškota aukštaičių krašte⁹⁰. E. Volteris atkreipė dėmesį į Šiaulių kaimą Anykščių apylinkėse prie Rubikių ežero⁹¹.

Istoriografijoje nuo seno kartais minimos abi galimos mūšio vietos ties Šiauliais ir prie Bauskės Latvijoje⁹².

Pastariųjų dešimtmečių istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad kautynės įvyko Šiaulių apylinkėse⁹³. Plačiausiai išanalizavęs kelius, galimą Ordino kariuomenės žygio maršrutą ir kt., F. Beninghofenas priėjo prie argumentuotos išvados, kad kautynės galėjo įvykti į šiaurryčius nuo Šiaulių prie Mūšos upės⁹⁴. Tačiau istoriografijoje ir vėliau kalbama apie kautynes prie Saulės, kai kalavijuočiai ir kryžininkai grįžo iš Žemaitijos, iš Lietuvos⁹⁵, pasisakoma už Šiaulių apylinkių variantą, bet paliekama ir Vecsaulės ga-

limybė⁹⁶. XIII a. „Soule“ taip pat susieta su Šiaulės (Siáulės) kalno var-
du prie Šiaulėnų ir pareikšta nuomonė, kad 1236 m. kautynės vyko į šiaurę
nuo Šiaulės piliakalnio, Šiaulėnų apylinkėse⁹⁷.

Seniausios mūsų aptartos nuomonės apie minimas kautynes „prie Kam-
nos“, siejamas su 1236 m. kalavijuočių ir lietuvių kova Žemaitijoje, Pskovo
metraščiai nepatvirtina. Juose ta vietovė minima ne kartą. Tačiau 1341 m.
faktai aiškiai liudija, jog jos vieta į vakarus nuo Velikaja upės — tarp
Pskovo ir Izborsko⁹⁸. Be to, XIII a. kautynės toje pat vietoje, „на Камне“,
datuojamos 1239 m.⁹⁹ Taigi šie metraščiai remiantis atsiradę Karsakiš-
kio bei Akmenės 1236 m. kautynių vietų variantai atpuola.

Iš esmės tik kai kuriais vietovardžių panašumais grindžiamos nuomo-
nės ieškant kautynių vietos Rytų Lietuvoje, Anykščių apylinkėse, prie Baus-
kės Latvijoje, pagaliau ties Šiaulėnais. Šiaulėnų apylinkės XVI a. pirmo-
joje pusėje neįėjo į Šiaulių valsčių, pagal istoriografijoje įsigalėjusią sche-
mą XIII a. jos buvo už Šiaulių žemės ribų¹⁰⁰.

Pastebėta, jog aptariamas vietovardis geriausiai lokalizuojamas re-
miantis Vartbergės kronika, kurioje kalbama apie 1236 m. žygį į Lietuvą
ir mūšį („... ad terram... Letvinorum... circa terram Sauleorum“) bei
1348 m. nusiaubtą Šiaulių žemę („terram Sauliam cum castris“). Kad tai
tikrai Šiaulių regiono pilys, žinome ir iš kitų šaltinių, 1358 m. minima Du-
bysos pilis „in Saulia“¹⁰¹. Taigi ir XIII, ir XIV a. to paties autoriaus toje
pačioje kronikoje minima „Saulės žemė“ neabejotinai buvo Dubysos aukšt-
upyje, Šiaulių apylinkėse. Eiliuotojoje Livonijos kronikoje „Saule“ vieto-
vardis, paminėtas tik vieną kartą, kalbant apie Lietuvos puolimą¹⁰², ati-
tinka tą pačią 1236 m. Vartbergės „Sauleorum“ žemę, t. y. Šiaulių žemę.
Analizuojamas vietovardis į Livonijos ordino rašytinius šaltinius pateko
galbūt per žiemgalių lūpas („S“ vietoj liet. „Š“). Lotyniškoje Vartbergės
kronikoje galimas ir kitas atvejis — lotynų kalboje nėra Š ir vietoj jos ga-
lėjo būti užrašyta S. Galėjo atsispindėti ir tarmiškas, žemaitiškas vardo
variantas „Šiaule“ = Šiauliai.

Taigi, remdamiesi šaltinių ir istoriografijos analize, matome, kad la-
biausiai argumentuota ir įtikima yra nuomonė, jog kautynės vyko Šiau-
lių apylinkėse.

Reikia dar paanalizuoti Eiliuotosios Livonijos kronikos autoriaus po-
sakio „kein Soule sie kårten wider“ (eil. 1906) situaciją: kokį objektą —
žemę, vietovę — reikštų ši „Soule“? Istoriografijoje kartais aiškinama, kad
Ordino kariuomenė, nužygiavusi į krašto gilumą, grįžo tuo pačiu keliu
per Šiaulių apylinkę¹⁰³, kad artinosi prie Saulės-Šiaulių grįždama¹⁰⁴, grį-
žo atgal eidami į Saulę¹⁰⁵, Saulės vietovės link¹⁰⁶, Saulės link jie ėmė
grįžti¹⁰⁷. Antra vertus, ir iš bendros situacijos aiškiau, įtikimiau atrodo,
jog priešas „nuo Saulės ėmė grįžti“, buvo pasukęs atgal nuo Saulės-Šiau-
lių¹⁰⁸.

XIII a. kariavimo būdo analizė rodo, kad tiek kalavijuočių, tiek Pa-
baltijo tautų kariuomenė, ypač niokodama priešo teritoriją, neretai pa-
skirdavo kariuomenės susirinkimo punktą. Antai 1220 m. kalavijuočiai su
savo sąjungininkais, niokodami vieną iš šiaurinių estų žemių, kariuomenės
susirinkimo vietą numatė krašto viduryje esančiame Lone kaime¹⁰⁹. To-
dėl manoma, kad „Saulė“ reiškia ne tik žemę, bet ir to paties vardo cent-

rinę jos gyvenvietę, kurioje, mažesniais būriais niokojusi kraštą, susirinko priešo kariuomenė¹¹⁰. Mūsų atlikta minėta Šiaulių žemės pilių lokalizacija įgalina teigti, kad Eiliuotosios Livonijos kronikos „Saulė“ yra žemės centras su Šiaulių pilimi¹¹¹, netoli kurios, galbūt užimtoje Šiaulių gyvenvietėje, ir buvo, matyt, įrengta Ordino kariuomenės pagrindinė stovykla, iš kurios buvo niokojamas aplinkinis kraštas. Taigi 1236 m. Eiliuotosios Livonijos kronikos „Soule“ greičiausiai yra Saulės-Šiaulių žemės centras, Šiaulių gyvenvietė ir pilis.

Nuo čia kalavijuočių kariuomenė grįžo „per balas ir per šilynus“, kol netikėtai „prie upelio tenai savo priešus pastebėjo“ (eil. 1910—1911).

Istoriografijoje pabrėžiama lietuvių taktika: jie privertė grįžtantį priešą kovoti jam labai nepatogioje vietoje, kur negalėjo pasireikšti sunkiai ginkluoti Ordino bei kryžininkų raiteliai. Todėl, kaip pažymi kronikininkas, „jie pelkėje gynėsi silpnai“¹¹² ir buvo visiškai sutriuškinti.

Kautynių vietos klausimą plačiausiai ir įtikinamiausiai yra nušvietęs F. Beninghofenas. Jis aptarė senuosius kelius pasinaudodamas visų pirma Berlyno valstybinėje bibliotekoje išlikusiu XVIII a. Prūsijos karininko parengtu detaliu kelio žemėlapiu (mastelis 1 : 57 600), kurio atkarpa tarp Šiaulių ir Mintaujos (Jelgavos) mūsų problemai ypač svarbi. Šis žemėlapis rodo, jog visame Šiaulių—Mintaujos (Jelgavos) ruože, tarp Jauniūnų ir Mūšos yra vienintelė vieta, kuri labai atitinka Eiliuotojoje Livonijos kronikoje aprašytą kautynių vietovę. Kur kelias kerta Mūšą, pažymėta „Drėgnos pievos“ („Nasse Wiesen“). Kita pastaba apibūdina plotą ir per jį einantį kelią iki Mūšos, nurodoma, jog tai krūmynai, kuriuose lietingu oru kelias — kamša [rąstais ar žabais grįstas.— R. B.] tampa labai sunkiu („Gesträuch. Im welchem bei unserem Wetter der Weg, welcher aus Knüppel Dam̄ besteht, äußerst difficile sein soll“). Žemėlapis rodo, kad tuo metu kelias, kirsdamas Mūšą, ėjo tarsi per salą, iš visų pusių juosiamą upės vagos¹¹³. Tai atitinka ir dabartinę, kiek pakitusią situaciją, kur senasis Šiaulių—Joniškio kelias (į rytus nuo naujojo), perkirtęs Tautinio upelį, iki Mūšos ėjo tarp šio upelio (dabar jau melioruoto) ir drėgnos lomos (senvagės), rytuose kirto Mūšą žemiau Tautinio žiočių, tarp dabartinio plento Šiauliai—Joniškis vakaruose ir geležinkelio rytuose. (Šio ploto viduryje dabar yra Kazio Aliulio sodyba (Jauniūnų k., Joniškio raj.). Čia, netoli Mūšos, rasta IX—XII a. tipo kirvis, peilis, ir kitų radinių.) Būtent čia, išėjime iš senosios Šiaulių žemės, kaip iš visa ko atrodo, lietuviai užkirtu besitraukiančiam priešui perėjimą per Mūšą ir čia, tarsi saloje tarp Tautinio ir Mūšos, apsupo priešus, kurie „ryto metą pasitraukti iš čia sumanė, bet juos privertė kovoti, jiems patiems visai nenorint“ ir visiškai sutriuškino¹¹⁴.

Įvairiai aiškinamas vienas ryškiausių Eiliuotojoje Livonijos kronikoje užfiksuotų mūšio epizodų, kai lietuviai, triuškindami kryžininkus ir jų talkininkus, riterius privertė kovoti pėsčius ir nukovę „medžiais“ („mit boumen velten tot“ — eil. 1952). Kas čia vadinama „medžiais“?

Istoriografijoje aiškinama, kad lietuviai, persekiodami priešą, mūšyje sulaužę ginklus, raudavę medžius (jaunus ąžuolėlius) ir jais tvodavę priešą¹¹⁵. Manyta, kad buvo kaunamasi buožėmis¹¹⁶, kad priešai buvo baigti išmušti basliais¹¹⁷. Likusius pėsčius, krūvon susimetusius ir besi-

ginančius riterius lietuviai daužę rąsteliais: keliese smarkiu smūgiu trenkdavo riteriui per šarvus ir taip vieną po kito išskirdavo juos iš rikiuotės. Minėti „medžiai“ šiose kautynėse galbūt ir buvo tokie rąsteliai (V. Bilkins, Z. Ivinskis). Ir toliau manyta, kad tai lazdos, buožės ¹¹⁸.

Tai, kad kovoje kartais būdavo panaudojami ne vien įprastiniai ginklai (ietys, kalavijai bei kt.), bet ir kitos priemonės, liudija to paties meto rašytiniai šaltiniai. Štai Petras Dusburgietis mini, jog, prie Karaliaučiaus atremiant prūsų laivų puolimą, vienas stiprus kryžiuotis daužė juos savo laivo stiebu (plg. Jerošina: „medstiebiu“) ¹¹⁹. Kai 1322 m. šarvuoti Ordino riteriai ir kryžininkai iš Silezijos, Vokietijos, Čekijos bei kitų kraštų puolė Pieštės (prie Nemuno, dabar Seredžius) pilį, gynėjai, metę į šalį ietis, kalavijus bei kitus ginklus, dviese, trise ar daugiau, paėmę mietus („hasta“), įrėmė juos į kopiančiųjų krūtinę ar nugarą ir vertė priešus nuo sienų ¹²⁰. Taigi, be abejo, kautynėse būdavo panaudojami „medžiai“ — mietai ar stambios kartys, rąstukai. Atrodo, jog šitaip kautasi aptariamųjų kautynių paskutinėje fazėje, kai buvo išmuštas Kalavijuočių ordino riterių branduolys, vadovaujamas Ordino magistro Folkvino.

Dar kelios mintys dėl Ordino kėslų ir kautynių reikšmės.

Istoriografijoje pažymima, kad Kalavijuočių ordinas 1236 m. siekė užimti žemes, iš kurių buvo puldinėjamos jo valdos, t. y. Lietuvą ir Žemaitiją, teritoriniu požiūriu priartėti prie kryžiuočių ir su jais susijungti ¹²¹. Teigiama, kad pagrindinis tikslas buvo nuterioti kraštą ¹²², kad pulti galingą Lietuvą Kalavijuočių ordinas dar nebuvo pasirengęs, o žygį surengė su kryžininkų pagalba, greičiausiai dvasininkijos, popiežiaus spaudžiamas ¹²³.

Istrikai teigia, jog mūšis — tai Kalavijuočių ordino galybės Livonijoje kapai, kad tai lietuvių pergalė prieš pirmąjį kryžiaus žygį į Lietuvą, išjudinusi popiežijos ir vokiečių feodalų forpostą Pabaltijyje, nes po mūšio sukilo žiemgaliai, kuršiai, sėliai, Saremos salos estai, Ordinas neteko savo užgrobtų žemių kairiajame Dauguvos krante, kad tai pirmasis didelis susijungusios Lietuvos laimėjimas, sužlugdęs Ordino siekimus jau XIII a. sukurti teritoriniu atžvilgiu vientisą Ordino valstybę nuo Vyslos iki Narvos.

Manytume, kad šiai tarptautinei situacijai apibūdinti dar trūksta keleto svarbių bruožų, konkretaus ryšio su agresijos sustiprėjimu į vakarines baltų žemes.

Kryžiuočių ordinas, įsitvirtinęs Pavyslyje, Kulmo žemėje, remiamas maldininkų iš Vokietijos, daugelio Lenkijos kunigaikščių, 1233—1234 m. žiemą surengė didelį pačios vakarinės prūsų žemės Pamedės puolimą ¹²⁴. Netrukus Ordinui į pagalbą iš Vokietijos vėl atvyko Maiseno markgrafas Henrikas su 500 riterių. Per šį kryžiaus žygį Prūsiją, Pamedė buvo dar kartą nusiaubta, sunaikinta daug pilių, tarp jų ir prie Drūsinės (Drūzo) ežero, ir prie Nogato [„prie... Vildenbergo“, kur vėliau, kaip atrodo, prūsų pilies vietoje pastatyta Ordino sostinė Marienburgas.— R. B.]. Pavergiama Pamedė. Šis antpuolis datuojamas 1236 m. vasara ¹²⁵. Taigi į baltų žemes 1236 m. maždaug vienu metu rengiami du dideli kryžiaus žygiai iš šiaurės nuo Padauguvio ir Pavyslyje. Tuo metu kryžiuočiai ir kalavijuočiai toliau tarėsi dėl susijungimo, kurį paspartino pastarųjų pralaimėjimas

prie Šiaulių. Abu puolimus rėmė popiežiaus kurija. Visa tai reikia laikyti vienu dideliu etapiniu puolimu prieš baltų, Lietuvos žemes. Todėl pergalės prie Šiaulių, kartu ir Šiaulių gynybinio placdarmo reikšmė, be abejo, turi būti vertinama ir plačiau. Ties Šiauliais suduotas smūgis ne tik Kalavijuočių ordinui, bet ir kurijos organizuotam Vokietijos bei kitų šalių feodalų, abiejų vokiečių ordinų bendram puolimui.

Pastaba dėl atmintinų datų. Kautynės netoli Šiaulių, kaip žinome, vyko 1236 m. rugsėjo 22 dieną. Ordino kariuomenei kelias buvo pastotas išvakarėse, o nuo Šiaulių iki dabar labiausiai tikėtinos kautynių vietos kariuomenei reikėjo žygiuoti maždaug vieną dieną, todėl, atrodo, kad nuo Šiaulių priešas pasitraukė rugsėjo 21 d. rytą¹²⁶. Taigi galime teigti, kad 1236 m. rugsėjo 21 d. Šiauliai (matyt, nebuvo užimti) atrėmė didžiausią XIII a. antpuolį ir pirmą kartą paminėti („Soule“) to meto rašytiniuose šaltiniuose.

Šiaulių žemė su savo pilimis ir vėliau buvo, matyt, ta teritorija, iš kurios Lietuvos kariuomenė puldavo Livoniją (1345, 1346 m.). Šiaulių žemę Ordinas ryždavosi pulti tik susidarius ypatingoms situacijoms (1348, 1358 m.)¹²⁷.

Taigi Šiaulių regiono svarba kovoje su Ordinu ir toliau nemenkėjo, tačiau konkrečių rašytinių žinių apie tai daugiau neišliko.

Keletą amžių Šiaulių žemė ir strateginių kelių sankryžoje įsikūrusi Šiaulių gyvenvietė buvo kovos prieš Ordino agresiją arena; čia gyvenę, kovoje žmonės pakėlė didelius karo sunkumus, įnešė savo indėlį į krašto gynybą. Tokiu požiūriu, matyt, reikia vertinti ir vietinį padavimą apie Telkšvos (Talšos) paežerėje senovėje gyvenusius šaulius (medžiotojus ir karius), kurių gyvenvietei, vėliau virtusiai miestu, prigijęs Šiaulių vardas¹²⁸.

Istoriniu požiūriu svarbaus Šiaulių regiono tyrimą toliau būtina tęsti kompleksiskai: sutelkti archeologų, geologų, kalbininkų, istorikų bei kitų specialistų pastangas.

¹ Lietuvių karas su kryžiuočiais. V., 1964; Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. V., 1975, ir kt.

² *Scriptores rerum Livonicarum* (toliau — SRL). Riga; Leipzig, 1853, Bd. 1, S. 50—311; Генрих Латвийский. Хроника Ливонии / Изд. С. А. Аннинский (далее — ГЛ). М.; Л., 1938.

³ SRL, Bd. 1, S. 523—727; *Livländische Reimchronik* (toliau — LRCh) / Hrsg. v. L. Meyer. Paderborn, 1876.

⁴ Hoeneke B. *Liivimaa noorem riimkroonika (1315—1348)* / Ed. S. Vahre. Tallinn, 1960.

⁵ *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau — SRP) / Hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 21—116.

⁶ SRL, 1848, Bd. 2, S. 1—194.

⁷ Renners J. *Livländische Historien* / Hrsg. v. R. Hausmann u. K. Höhlbaum. Göttingen, 1876. Plačiau apie minėtus šaltinius: Lietuvių karas..., p. 7—12 (M. Jučas); Vahre S. (Tartu). *Kroniki bałtyckie (inflanckie) XIII—XVIII wieku jako źródła historyczne (stan badań)*. — *Zapiski historyczne: Kwartalnik poświęcony historii Pomorza i krajów bałtyckich*. Toruń, 1969, t. 34, z. 4, s. 73—89.

⁸ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch* / Hrsg. v. F. G. Bunge (toliau — LUB), Reval, 1853, Bd. 1, Nr. 265; Bielenstein A. *Die Grenzen des Lettischen Volkstames*. St. Petersburg, 1892, S. 119, 120, 122; *Regesta Lithuaniae* / Ed. H. Paszkiewicz, Varsoviae, 1930, t. 1, Nr. 172.

- ⁹ Hoeneke B. Op. cit., p. 96; Renners J. Op. cit., p. 96.
¹⁰ SRP, Bd. 2, S. 75 (Wartberge).
¹¹ Hoeneke B. Op. cit., p. 98; Renners J. Op. cit., p. 97.
¹² SRP, Bd. 2, p. 78.
¹³ Ten pat, p. 709.
¹⁴ Zajączkowski S. Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII, Lwów, 1925, s. 51—58; Salys A. Die žemaitischen Mundarten.—Tauta ir žodis. K., 1930, kn. 6, p. 202, 203; Łowmiański H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1931, t. 1, s. 77; Wilno, 1932, t. 2, s. 104, 105; kiti autoriai.
¹⁵ Hoeneke B. Op. cit., p. 98; Renners J. Op. cit., p. 97.
¹⁶ SRL, Bd. 2, S. 27.
¹⁷ SRP, Bd. 2, S. 75.
¹⁸ Ten pat, p. 78 (E. Strehlke); Zajączkowski S. Studya..., s. 53; Puzinas J. Siaulių miestas. Siauliai, 1930, p. 4; Lietuvos miestai. Siauliai, 1935, p. 191; Lastas V. Siaulių miesto istorinė-geografinė apžvalga.—LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1963, t. 4, p. 7.
¹⁹ Salys A. Op. cit., p. 203; Lietuviškoji enciklopedija (toliau—LE). K., 1939, t. 7, st. 93 (Z. Ivinskis); Lietuvių karas..., p. 109 (R. Batūra); Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija (toliau—MLTE). V., 1966, t. 1, p. 438; Nezabitauskas A. Ką byloja Bubių piliakalnis.—Leninietis (Siaulių raj.), 1964, sausio 4; Nezabitauskas A. Istorinėmis vietovėmis.—Leninietis (Siaulių raj.), 1965, birželio 12; Lietuvos TSR archeologijos atlasas (toliau—LAA). Kn. 2. Piliakalniai. V., 1975, p. 43.
²⁰ SRP, Bd. 2, S. 76 (E. Strehlke).
²¹ Łowmiański H. Studja..., t. 1, s. 77, m. 1; Пашурто В. Т. Образование Литовского государства. М., 1959, карта («Земли»).
²² Hoeneke B. Op. cit., p. 99, 131 (S. Vahtrė).
²³ Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. V., 1963, p. 82.
²⁴ Kšivickis L. Žemaičių senovė. Kaunas; Marijampolė, 1928, p. 12 ir kt.; Butėnas P. Mūsų kalnai.—Mūsų senovė, Tilžė, 1922, Nr. 4/5, p. 593—596; Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimų katalogas. V., 1973, Nr. 88 ir kt.; Sasnauskas E. Jurgaičių piliakalniui—prideramą pagarbą.—Raudonoji vėliava (Siauliai), 1961, balandžio 14.
²⁵ LAA. Kn. 2, Nr. 269, p. 75, 76. Seni žmonės kalną „Kūliu“ vadinę (iš šių apylinkių kilusio A. Balniaus, dab. gyv. Pravieniškėse, Kaišiadorių raj., 1983 m. lapkričio mėn. laiško).
²⁶ Salys A. Op. cit., p. 203 ir žemėl.
²⁷ Łowmiański H. Studja..., t. 2, s. 115, m.
²⁸ Pakarklis P. Lietuvių kova prieš kalavijuočius. Panevėžys, 1945, p. 50.
²⁹ Salys A. Op. cit., p. 203.
³⁰ Łowmiański H. Studja..., t. 1, s. 77; t. 2, m. 1; Пашурто В. Т. Указ. соч., карта («Земли...»)
³¹ Nezabitauskas A. Istorinėmis vietovėmis.
³² LE. K., 1934, t. 2, st. 1454; MLTE, t. 1, p. 190; Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., 1977, t. 2, p. 35.
³³ Hoeneke B. Op. cit., p. 99, 111, 131 (S. Vahtrė).
³⁴ R. B. ekspedicijos dienoraštis, 1967, birželio 3; LAA. Kn. 2, Nr. 482, p. 117.
³⁵ Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimų katalogas, Nr. 86 A, 88, 110 A, 121.
³⁶ Buseke (1379—Codex diplomaticus Lithuaniae/Ed. E. Raczyński. Vratislaviae, 1845, p. 55), Busko (1365 m.—nors šį vardą Siucas pateikia ties 1366, SRP, Bd. 2, S. 554), Buschken (1398 m.—Codex Epistolaris Vitoldi/Ed. A. Prochaska. Cracoviae, 1882, p. 54), Bosken (LUB. Reval, 1859, t. 4, N 1479). Šis žymus valstybinis veikėjas, Valimuntaičių-Kęsgailių protėvis, kaip manoma, gyveno Deltuvoje (Semkowicz Wł. O litewskich rodach bojarских zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413.—Miesięcznik heraldyczny, 1914, N 1—2, s. 7, 12), XV—XVI a. Kęsgailių valdų Siaulėnų kompleksui priklausė ir Pakapė (Pietkiewicz K. Kieżgajlowie i ich latyfundiom do połowy XVI w. Poznań, 1982, s. 155), greta kurios yra aptartas Normančių k. piliakalnis, jame, kaip manome, iki XIV a. vidurio sunaikinimo stovėjusią pilį ir galėtume sieti su minėtu asmeniu.
³⁷ SRP, Bd. 2, S. 76.

³⁸ Łowmiański H. Studja..., t. 1, s. 77, t. 2, m. 1; Пашуто В. Т. Указ, соч., карта («Земли»); Nezabitauskas A. Istorinėmis vietovėmis; Hoeneke B. Op. cit., p. 99, 131 — Šiliai? (S. Vahre).

³⁹ Zr.: LAA, kn. 2, 1 žemėl., tarp Nr. 725 ir 808.

⁴⁰ Senosios Šiaulių žemės ribas žr.: Łowmiański H. Studja..., t. 2, m. 2; Пашуто В. Т. Указ, соч., карта («Земли»); Lietuvos TSR istorija. V., 1957, t. 1, žem. „Lietuvių ir prūsų žemės XIII a.“

⁴¹ Naudužas J. Šiaulių miesto archeologiniai paminklai.— Kn.: Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1959, t. 2, p. 177—187; LAA, kn. 3: I—XIII a. pilkapyiai ir senkapiai. V., 1977, p. 111; Tautavičius A. Šiaulių proistorė.— Raudonoji vėliava (Šiauliai), 1983, rugsėjo 8; atkreiptas dėmesys į kalnelį (senosios protestantų kapinės) kelio Šiauliai—Joniskis dešinėje pusėje kaip tinkamą vietą piliai (Naudužas J. Salduvės kalnas ir jo apylinkės.— Raudonoji vėliava (Šiauliai), 1958, rugsėjo 24; Naudužas J. Šiaulių miesto..., p. 178; Lastas V. Min. veik., p. 6).

⁴² Kai milžinai gyveno / Parengė B. Kerbelytė. V., 1969, p. 42; Kerbelytė B. Lietuvių..., Nr. 107, 136 ir kt.; LAA, kn. 2, p. 163, Nr. 725; Naudužas J. Šiaulių miesto..., p. 177—178; Nezabitauskas A. Sena ir nauja apie Salduvę.— Leninietis (Šiauliai), 1964, rugpjūčio 11; Tautavičius A. Min. str.

⁴³ LAA, kn. 3, p. 62, Nr. 838.

⁴⁴ Steponavičienė J. Dėl lietuviškų vietovardžių prūsiniamo Kryžiuočių ordino raštuose.— Baltistica, 1974, t. 10(2), p. 166.

⁴⁵ Už dalykinius patarimus esu dėkingas kalbininkams S. Karaliūnui ir A. Vanagui.

⁴⁶ Benninghoven F. Der Orden der Schwertbrüder. Köln, 1965, S. 333—339 und 16 karte; Спрогис И. Я. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI ст. Вильна, 1888, с. 327; Pāvulāns V. Sūtiksmes ceļi Latvijā XIII—XVII gs. Rīga, 1971; Гульбинская А. Формирование и совершенствование транспортной системы Литовской ССР. Вильнюс, 1977, с. 24.

⁴⁷ Lietuvių karas..., p. 103, 104 (R. Batūra).

⁴⁸ Kšivickis L. Zemaičių senovė, p. 59.

⁴⁹ Kai milžinai gyveno, p. 42.

⁵⁰ Спрогис И. Я. Указ, соч., с. 327.

⁵¹ Ten pat, p. 328.

⁵² Batūra R. Linkmenų pilis ir krašto gynyba XIII—XV a.— Kn.: Ignalinos kraštas. V., 1966, p. 39, 40.

⁵³ ГЛ, 12(2), с. 117, 118, 304, 305; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau — LIS). V., 1955, t. 1, p. 41; Pakarklis P. Min. veik., p. 17—19.

⁵⁴ Benninghoven F. Op. cit., p. 88; apie Meškuičių kelią kalbama p. 339.

⁵⁵ LAA, kn. 3, žem. Nr. 3, 9.

⁵⁶ LUB, Bd. 1, N. 144; Stakauskas J. Lietuva ir Vakarų Europa XIII a. K., 1934, p. 49—50; Benninghoven F. Op. cit., p. 326, 329.

⁵⁷ LRCh, V. 1891—1894.

⁵⁸ Ten pat, V. 1889—1890; Полное собрание русских летописей (toliau — ПСРЛ). Л., 1928 (M., 1962), т. 1, вып. 3 (Лаврентьевская летопись), стб. 514; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л., 1950, с. 74, 285; Пашуто В. Т. Указ, соч., с. 49, 371, 373; Бегунов Ю. К., Клейненберг И. Э., Шаскольский И. П. Письменные источники о Ледовом побоище.— В кн.: Ледовое побоище 1242 г.: Труды комплексной экспедиции. М.; Л., 1966, с. 227.

⁵⁹ ПСРЛ, СПб, 1885 (M., 1965), т. 10 (Никоновская летопись), с. 105.

⁶⁰ LRCh, V. 1859—1966; Regesta..., N. 172; Latvijas vēstures avoti, t. 2, d. 1 / Izdevis A. Svābe. Rīgā, 1937, Nr. 208, 209; LIS, t. 1, p. 42.

⁶¹ Bērziņš J. Kur notika Saules kauja 1236 gada?— Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1935, N 1, lpp. 1—17; Sužiedēlis S. Kautynės ties Šiauliais 1236 m.— Athenaeum. K., 1935, t. 6, p. 13—53; Ivinskis Z. Saulės — Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė. K., 1936; Pakarklis P. Min. veik.

⁶² Zajączkowski S. Studya..., s. 51—56; Łowmiański H. Studja..., t. 2, s. 308; Lietuvos TSR istorija, t. 1, p. 66; Varakauskas R. Lietuvių kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236—1263).— VVPI mokslo darbai. Visuomeniniai mokslai, 1958, t. 4, p. 116; Пашуто В. Т. Указ, соч., с. 371; Lietuvių karas..., p. 109—119 (Janušonis S.); Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas. V.,

1971, p. 263, 264; Истoрия Литoвскoй ССР: (С древнейших времен до наших дней). Вильнюс, 1978, с. 33 (Ю. Юргинис).

⁶³ Истoрия Латвийскoй ССР. Рига, 1952, т. 1, с. 100; Очерки истoрии СССР, IX—XV вв. М., 1953, ч. 2, с. 485, 486; Истoрия Эстoнскoй ССР. Таллин, 1961, т. 1, с. 176; Zeids T. Saules kauja.—Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. Rīgā, 1970, sējums 3, lpp. 305.

⁶⁴ Benninghoven F. Op. cit., p. 327—347.

⁶⁵ LRCh. V. 1898, 1906; SRP, Bd. 2, S. 33.

⁶⁶ SRP, Bd. 2, S. 141, 144; Bd. 1, S. 283; ПСРЛ, т. 1, вып. 3, стб. 514; НПЛ, с. 74, 285.

⁶⁷ Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi. W-wa 1846, t. 1, s. 282; SRP, Bd. 2, S. 144.

⁶⁸ SRL, Bd. 2, S. 16.

⁶⁹ Monumenta Livoniae antiquae. Riga etc. 1835, Bd. 1, S. 113.

⁷⁰ SRL, Bd. 2, S. 433.

⁷¹ Ten pat, p. 448.

⁷² Alberto Wiiuk Koialowicz P. Historiae Lituanae. Dantisci, 1650, t. 1, p. 89.

⁷³ Voigt J. Geschichte Preussens.—Königsberg, 1827, Bd. 2, S. 336—338.

⁷⁴ Карамзин Н. Истoрия государства Российскoго. 3-е изд. СПб., 1830, т. 3, с. 303, прим. № 280.

⁷⁵ Daukantas S. Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu 1822. K., 1929, p. 72, 73; Daukantas S. Raštai. V., 1976, t. 1, p. 152; Daukantas S. Lietuvos istorija: Parašyta 1850. Plymouth, Pa., 1893, kn. 1, p. 248.

⁷⁶ Narbutt T. Dzieje narodu litewskiego. Wilno, 1838, t. 4, s. 77—82.

⁷⁷ Baliński M. Wielkie Księstwo Litewskie.—In: Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska, W-wa, 1846, t. 3, p. 22; Daniłowicz I. Skarbiec dyplomatów. Wilno, 1860, t. 1, N 76, 77.

⁷⁸ Daukantas S. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje.—Raštai. V., 1976, t. 2, p. 166—168.

⁷⁹ Skirmuntt K. Dzieje Litwy. Kraków, 1886, s. 27, 28; Helena-Pojata [Skirmuntt K.]. Zarys dziejów litewskich. W-wa, 1901, s. 27, 28; Stanyšlovas Zanauskas [Maironis]. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. 1886. Tilžė, 1891, p. 36, 37; Maironis. Lietuvos istorija. Peterburgas, 1906, p. 38, 39; Maironis. Lietuvos praeitis, 4-asis leid.—Raštai, K., 1926, t. 4, p. 39, 40; Butėnas P. Mindaugo sostinės pėdsakų ieškojimas.—Gimtasai kraštas, 1935, Nr. 3—4, p. 334.

⁸⁰ Skirmuntt K. Istorija Lietuvos trumpai apsakyta. N. Y., 1887, p. 34, 35; Pranas [Klimaitis P.]. Lietuvos istorija. Voronežas, 1918, p. 33; Klimaitis P. Lietuvos istorija. K.; V., 1922, p. 28; Matulaitis S. Lietuvių tautos istorija. Voronežas, 1918, p. 16.

⁸¹ SRL, Bd. 1 (1853), S. 743 (Kallmeyer).

⁸² Bonnell E. Russisch-livländische Chronographie... bis zum J. 1410. St. Petersburg, 1862, S. 56; SRP, Bd. 2 (1863), S. 34 (E. Strehlke); Ewald L. Die Eroberung Preussens durch die Deutschen. Halle, 1872, Bd. 1, S. 222; Bunge F. G. Der Orden der Schwertbrüder. Leipzig, 1875, S. 83; Bielenstein A. Op. cit., p. 122; Skirmuntt K. Nad Niemnem i nad Bałtykiem. Kraków, 1903, t. 2, s. 58; Skirmunt[aitė] K. Mindaugas Lietuvos karalius. K., 1907, p. 29; Skirmuntt K. Nad Niemnem..., W-wa, 1909, t. 3, s. 49; Pajauta [Skirmuntaitė K.]. Trumpai išpasakota Lietuvos istorija. V., 1912, p. 24; Skirmuntaitė K. Pagal Nemuną ir Baltiją istorijos apyaušry. V., 1921, t. 2, p. 34; Chūdzinski E. Die Eroberung Kurlands durch den Deutschen Orden im 13. Jahrh. Borna; Leipzig, 1917, S. 13; Klimas P. Lietuvių senovės broožai. V., 1919, p. 125; Svabe A. Latvijas vēsture. Rīgā, 1921, d. 1, (karte); 1922, d. 2, lpp. 24; Alekna A. Lietuvos istorija. 2-as leid. Tilžė, 1923, p. 18; Janulaitis A. Paskaitos iš Lietuvos istorijos. A. K. K. leid., 1925, d. 1—2, p. 35, 49; Latvijas vēstures avoti, t. 2, d. 1. lpp. 185 (Vecsaule?); Kitu keliu priėjo šią nuomonę Pakarkliis P. Min. veik., p. 50, 54.

⁸³ Brandis M. Chronik, oder älteste Livländische Geschichte.—In: Monumenta Livoniae antiquae. Riga; Leipzig, 1840, Bd. 3, S. 129.

⁸⁴ Mykolaitis [M. Venclovas]. Mindaugis, didysis Lietuvos kunigaikštis ir karalius: Perspausdinta iš „Ukininko“. Tilžė, 1899, p. 8.

- ⁸⁵ Prochaska A. Od Mendoga do Jagiełły.— In: Litwa i Ruś. Wilno, 1912, t. 1, z. 1, s. 19.
- ⁸⁶ Būga K. Rinkiniai raštai. V., 1961, t. 3, p. 263 (1924 m.).
- ⁸⁷ Zajaczkowski S. Studya nad dziejami Żmudzi..., s. 54; Zajaczkowski K. Dzieje Litwy pogańskiej do 1386. Lwów, 1930, s. 17.
- ⁸⁸ Papée F. Początki Litwy.— Kwartalnik historyczny. Lwów, 1927, t. 41, z. 3—4, s. 468, 471; Łowmiański H. Studja..., t. 2, s. 307, 308; Janulaitis A. Ten, kur senos Lietuvos atgarsis.— Lietuvos aidas, 1933, Nr. 274, p. 10 (prie Salduvės); Stakauskas J. Min. veik., p. 50; Sležas P., Malinauskas Ig. Lietuvos istorija. K., 1934, p. 32; Lietuvos miestai, p. 190; Sužiedėlis S. Min. veik., p. 37—43; Ivinskis Z. Min. veik., p. 33—39; Lietuvos istorija/Red. A. Sapoka. K., 1936, p. 50 (J. Jakštas).
- ⁸⁹ Latkowski J. Mendog król Litewski. Kraków, 1892, s. 25, 26.
- ⁹⁰ Jonynas J. Lietuvių tautos istorija. K., 1928, d. 1, p. 53; Jonynas J. Kautynės netoli Saulės.— Lietuvos aidas, 1936, Nr. 452, p. 3.
- ⁹¹ Volteris E. Kur ieškotina Saulė— Siauliai, 1236 metų mūsų vieta?— Zidynys, 1935, Nr. 12, p. 568—569. Gražų padavimų apie mūsų Rubikių paežerėje prie Sialiuų kaimo parašė A. Vienuolis: Sventavartė— Kn.: Padavimai ir legendos. K., 1957, p. 23, 24.
- ⁹² Totoraitis J. Die Litauer unter dem König Mindowe bis zur Jahre 1263. Freiburg, 1905, S. 55; Totoraitis J. Mindaugas Lietuvos karalius. Marijampolė, 1932, p. 43; Arbusow L. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Riga, 1908, S. 37; Ten pat, Riga, 1918, p. 41; plg.: Smarki polemika latvių spaudoje.— Lietuvos aidas, 1936, Nr. 41, p. 3; История Латвийской ССР, т. 1, с. 100.
- ⁹³ Łowmiański H. Agresja zakonu krzyżackiego na Litwę w wiekach XII—XV.— Przegląd historyczny. W-wa, 1954, t. 45, z. 2—3, s. 344, 369; Lietuvos TSR istorija, t. 1, p. 66 (Ziugžda J.); Lietuvių karas..., p. 116—118 (S. Janušonis); Wilinbachow W. B. Ruś a niemiecki podbój Inflant. Cz. 1.— Zapiski historyczne. Kwartalnik poświęcony historii Pomorza i krajów bałtyckich. Toruń, 1971, t. 36, z. 4, s. 33.
- ⁹⁴ Benninghoven F. Op. cit., p. 331—344.
- ⁹⁵ Latvijas PSR vēsture: Saīsināts kurss/Red A. Drizula. Rīgā, 1967, lpp. 30.
- ⁹⁶ Zeids T. Saules kauja.— Latvijas PSR Mazā enciklopēdija, Rīgā, 1970, t. 3, lpp. 305; Liepa L. Vecsaules ciems.— Ibid., lpp. 647 (Kautynės siejamos su Vecsaule Memelės vingyje).
- ⁹⁷ Sliavas J. Sialūs kalnas.— Kultūros barai, 1980, Nr. 6, p. 61, 62.
- ⁹⁸ Псковские летописи. 2 вып. М., 1955, с. 25, 95; plg.: p. 33, 34, 115.
- ⁹⁹ Там же. 1 вып. М.; Л., 1941, с. 13; 2 вып., с. 81. (plg. ties 1238 m.— Ten pat, p. 21); Bonnell E. Op. cit., p. 58; Пашуто В. Т. Указ. соч.; Паšута V. Min. veik., žemėlapiai/Sudaryt. I. Golubcovas.
- ¹⁰⁰ Jakubowski J. Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVI w. Kraków, 1928, cz. 1; Łowmiański H. Studja..., t. 2, m. 2.
- ¹⁰¹ SRP, Bd. 2, S. 33, 75, 78.
- ¹⁰² LRCh V., 1906.
- ¹⁰³ Zajaczkowski S. Studya..., s. 54.
- ¹⁰⁴ Sužiedėlis S. Min. veik., p. 31, 37.
- ¹⁰⁵ Jonynas J. Kautynės..., p. 3.
- ¹⁰⁶ Pakarklis P. Min. veik., p. 43.
- ¹⁰⁷ LIS, t. 1, p. 42.
- ¹⁰⁸ Ivinskis Z. Min. veik., p. 19 (P. Zadeikio vert.), p. 35, 37 ir kt. straipsniai; Lietuvių karas..., p. 113.
- ¹⁰⁹ ГЛ, с. 206, 388, plg. p. 204, 397.
- ¹¹⁰ Benninghoven F. Op. cit., p. 840.
- ¹¹¹ Eiliuotoji Livonijos kronika šiuo atveju kalba labai bendrais bruožais. Tačiau ir kur kas detalesnis Henrikas Latvīs apie tekste minimą objektą ne viską pasako. Antai 1216 m. antpuolio į estų Hariuma žemę aprašyme kalbama, jog apsisotą dideliame Lone kaime, esančiame krašto viduryje, niokota aplink; panašiai 1220 m. Tik 1223 m. įvykių aprašyme paaiškėja, kad Lone (Lochu) buvo ir pilis, kurią po atkaklių kovų rygiečiai, Ordino riteriai, sunaikino kaip ir dar tris mažesnes pilies greta (ГЛ, с. 181, 233, 234, 371, 427). Taigi kronikininkas konkrečiai pilis dažniausiai mini tik tada, kai Ordinui pavyksta jas užimti. Labai panaši situacija, matyt, buvo ir Sialiuų žemėje (plg. 1236 ir 1348 m. įvykius).

- ¹¹² LRCh, V. 1932; Ivinskis Z. Min. veik., p. 40.
- ¹¹³ Benninghoven F. Op. cit., p. 343 und Abb. 59.
- ¹¹⁴ LRCh, V. 1928—1931; Benninghoven F. Op. cit., p. 344. Plačiau apie mi-
nėtą įtikimiausią kautynių lauką, ten rastus radinius žr.: Batūra R. Šiauliai ir Šiau-
lių žemė karo su Ordinu verpetuose.— Raudonoji vėliava (Šiauliai), 1983, rugsėjo 17.
- ¹¹⁵ Voigt J. Op. cit., p. 337; Ewald L. Op. cit., Bd. 1, S. 222; Skirmuntt K.
Nad Niemnem..., t. 2, s. 59; Pajauta [Skirmuntaitė K.]. Trumpai išpasakota
Lietuvos istorija, p. 24; kt. veikalai.
- ¹¹⁶ Sužiedėlis S. Min. veik., p. 32.
- ¹¹⁷ Ivinskis Z. Min. veik., p. 28, 31; Lietuvių karas..., p. 113.
- ¹¹⁸ Benninghoven F. Op. cit., p. 346.
- ¹¹⁹ „accepit malum de navi sua“.— SRP, Bd. 1, S. 114 (Dusburg, III, c. 126); Je-
roschin: „mastboum“.
- ¹²⁰ SRP, Bd. 1, S. 186 (Dusburg, III, c. 340).
- ¹²¹ Zajaczkowski S. Studya..., s. 50.
- ¹²² Ivinskis Z. Min. veik., p. 89.
- ¹²³ Łowmiański H. Agresja..., s. 344.
- ¹²⁴ SRP, Bd. 1, S. 57, 58 (Dusburg, III, c. 10, 11).
- ¹²⁵ Ten pat, p. 59, 60 (Dusburg, III, c. 13—14); Petras Dusburgietis. Prūsi-
jos žemės kronika / Parengė R. Batūra; Vertė L. Valkūnas. V., 1985, p. 94, 95, 367 ir žem.;
Ewald A. L. Op. cit., Bd. 1, S. 190—192; Matusas J. Senovės prūsų žemės nuka-
riavimas. K., 1940, p. 19, 20; Batūra R. Šiaulių žemė kare su kryžiuočiais.— Mokslas
ir gyvenimas; 1983, Nr. 10, p. 23 (schema).
- ¹²⁶ Benninghoven F. Op. cit., p. 340.
- ¹²⁷ Plačiau žr.: Batūra R. Šiauliai ir Šiaulių žemė...— Raudonoji vėliava, 1983,
rugsėjo 20.
- ¹²⁸ Lietuvos miestai, p. 188; Naudužas J. Salduvės kalnas...; Lastas V. Min.
veik., p. 6; Lietuvių šauliai buvo lengvieji raiteliai ir pėsti kariai (žr.: Lietuvių karas...,
p. 86 (R. Batūra); plg.: *šiauti, šiaulė — strėlė, šiaulys, iš kur Šiauliai (Būga K. Rink-
tiniai raštai. V., 1959, t. 2, p. 98, 349, 588); nuo šaulių galėjo atsirasti ir atitinkamos
pavardės. Plg. Vanagas A. Dėl kai kurių Lietuvos miestų vardų etimologijos.— Lie-
tuvų kalbotyros klausimai, 1963, t. 6, p. 332 (Šiauliai iš liet. Šiaulys).

ШЯУЛЯЙСКАЯ ЗЕМЛЯ ВО ВРЕМЯ БОРЬБЫ ПРОТИВ ТЕВТОНСКОГО ОРДЕНА: ПРОБЛЕМЫ БИТВЫ 1236 г. ПОД ШЯУЛЯЙ

Р. БАТУРА

Резюме

В период 250-летней борьбы Литвы против агрессии немецких феодалов, Тевтонского ордена тяжелой в XIII—XIV вв. была участь Шяуляйской земли, ее защитников. На основе письменных, археологических и лингвистических данных определяется ядро обороны этой земли, локализуются упоминаемые в письменных источниках ее опорные пункты — замки Куляй, Бусике, Дубиса и Шяуляй.

Освещаются некоторые дискутируемые моменты битвы 1236 г. под Шяуляй, поиски ее места; по материалам XIII—XIV вв., картографическим данным XVIII в., приведенным Ф. Беннингхофеном, принимается, что Орден меченосцев и поддерживавшие его силы были разгромлены на северо-востоке от Шяуляй, на правом берегу р. Муша при впадении в нее р. Таутинис. Освещается современная ситуация этого наиболее вероятного места битвы (на территории дер. Яунюнай), описываются найденные там некоторые археологические материалы.

Исследуя параллельно события в регионах Нижней Даугавы и Нижней Вислы, автор показывает, что под Шяуляй литовские силы нанесли удар не только Ордену меченосцев, они остановили грандиозное наступление на балтийские, литовские земли организованных папской курией феодалов Германии и других стран, обоих немецких орденов.